

Міністерство освіти і науки України
Інститут спеціальної педагогіки НАПН України

**НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ ДЛЯ 5-9 (10) КЛАСІВ
СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДІВ ДЛЯ ДІТЕЙ ГЛУХИХ**

Українська мова

5 клас

Укладач: Жук В.В., завідувач лабораторії сурдопедагогіки Інституту спеціальної педагогіки НАПН України

Київ – 2014

Навчальні програми
для 5-9 (10) класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів
для дітей глухих

УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК МОВА ОПАНУВАННЯ
5 КЛАС
ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Програма з української мови є адаптованим варіантом програми загальноосвітньої школи, що відповідає вимогам цензової освіти дітей глухих та зі зниженим слухом.

Зміст навчального матеріалу здебільшого збережено, вилучено або змінено ті елементи змісту, які не відповідають сенсорним та мовленнєвим можливостям дітей з порушеннями слуху. Зокрема, розділ «Аудіювання» замінено на розділ «Сприймання і розуміння мовлення». Програма доповнена корекційно-розвивальною лінією, до складу якої увійшли мовленнєві і немовленнєві напрями роботи. Адаптовані вимоги до навчальних досягнень учнів відповідно до специфіки сприйняття мовлення дітьми з порушеннями слуху.

У програмі враховано державний статус української мови, її суспільні функції, значення знання словесної мови для соціалізації дітей з порушеннями слуху, формування особистості, готової до активної діяльності у різних сферах життя, що має яскраво виражені інтегративні функції, для опанування інших навчальних предметів та отримання знань з різних джерел інформації.

Основна **мета** навчання української мови полягає у формуванні освіченої, національно свідомої особистості, яка володіє вміннями й навичками доцільно користуватися засобами словесної мови в усіх видах мовленнєвої діяльності (сприймання і розуміння зверненого мовлення, читання, говоріння, письмо), має належний рівень комунікативної компетенції.

Зазначена мета передбачає здійснення навчальної, корекційно-розвивальної і виховної функцій навчального предмета.

У програмах втілюються інтелектуально-комунікативний, компетентнісний та особистісно-орієнтований підходи до навчання української словесної мови.

Відповідно до поставленої мети **основними загальними завданнями** навчання української мови в основній ланці освіти дітей з порушеннями слуху є:

- вироблення у школярів компетенцій комунікативно виправдано користуватися засобами мови в різних життєвих ситуаціях;
- ознайомлення з мовною системою як основою для формування мовленнєвих умінь і навичок — орфоепічних, граматичних, лексичних, правописних, стилістичних;
- залучення учнів через мову до культурних надбань українського народу і людства в цілому.

До **основних специфічних завдань** курсу відносимо:

- виховання свідомого прагнення до вивчення української словесної мови як універсального комунікативного засобу;
- подолання артикуляційних труднощів;

- закріплення правильної звуковимови та навичок правильного голосоутворення;
- розвиток навичок сприймання і розуміння зверненого мовлення як в усній, так і у писемній формі;
- збагачення словникового складу;
- засвоєння різних типів синтаксичних конструкцій як основи для побудови власних висловлювань та передумови розуміння зверненого мовлення;
- попередження та подолання аграматизмів в усному та писемному мовленні.

Програми містять п'ять змістових ліній: мовленнєва, мовна, соціокультурна і діяльнісна або стратегічна та корекційно-розвивальна.

Зміст **мовленнєвої** змістової лінії викладається за принципом структурної систематичності, який передбачає поступове ускладнення і поглиблення мовленнєвознавчих понять та формування вмінь у всіх видах мовленнєвої діяльності. Мовленнєва змістова лінія забезпечує цілеспрямоване формування і вдосконалення вмінь та навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності — сприйманні і розумінні мовлення, читанні, говорінні, письмі (мовленнєва компетенція). Реалізація її змісту здійснюється як на спеціальних уроках з розвитку мовлення, так і на уроках засвоєння основ науки про мову, що дає змогу зробити процес розвитку мовленнєво-комунікативних умінь і навичок більш ефективним.

Зміст **мовної** змістової лінії подається за лінійним принципом, що доповнюється реалізацією системи внутрішньопредметних зв'язків, які зумовлюють систематичне і різнобічне збагачення мовлення учнів лексико-фразеологічними, граматичними, стилістичними засобами, удосконалення мовних і мовленнєвих умінь. Мовна змістова лінія втілюється у розширенні системних знань про мову і формуванні на їх основі відповідних умінь як засобу пізнання, спілкування, самовираження людини (мовна компетенція).

Мовна і мовленнєва змістові лінії є такими, що визначають безпосередній предмет навчання, його структуру, супроводжуються вимогами до навчальних досягнень учнів, кількістю годин, що виділяються на їх засвоєння. Вони містять критерії, за якими визначається рівень навчальних досягнень учнів з предмета.

Соціокультурна і діяльнісна лінії є засобами досягнення основної освітньої мети. Вимоги до соціокультурної і діяльнісної змістових ліній мають загальний характер, що підпорядковується освітнім завданням попередніх двох змістових ліній, тому їх виконання контролюється опосередковано, через вимоги до засвоєння мовного і мовленнєвого компонентів змісту програми. Водночас володіння цими загальними вміннями й навичками є важливою умовою формування спеціальних компетенцій (мовної, мовленнєвої, комунікативної), умовою та показником загального особистісного розвитку учня. Діяльнісна змістова лінія присвячена вдосконаленню загальнопізнавальних, організаційних, контрольних-оцінних, творчих умінь, ціннісних орієнтацій, в опануванні стратегій, що визначають оптимальність мовленнєвої діяльності, спрямованої на розв'язання навчальних завдань і життєвих проблем (стратегічна компетенція). Реалізація цієї змістової лінії відбувається у процесі роботи над опрацюванням навчального матеріалу мовної, мовленнєвої і соціокультурної змістових ліній, а також використання засвоєного інтелектуально-операційного та ціннісного змісту інших навчальних предметів. Окремо години на реалізацію діяльнісної змістової лінії не виділяються. Соціокультурна змістова лінія є засобом опанування національних і загальнолюдських культурних і духовних цінностей, що визначають стосунки між поколіннями, статями, націями, сприяють естетичному і морально-етичному розвитку особистості, органічному входженню її в соціум (соціокультурна компетенція). Реалізується ця змістова лінія на основі текстів відповідної тематики, що використовуються як дидактичний матеріал мовної і мовленнєвої змістових ліній, а також за допомогою системи

спеціальних та інтелектуально й емоційно орієнтованих завдань, які передбачають опрацювання цих текстів і, зокрема, вивчення деяких із них напам'ять. Окремо години на реалізацію цієї змістової лінії не виділяються.

Інтелектуально-комунікативний підхід, який покладено в основу навчання словесної мови, передбачає пріоритетним розвиток умінь і навичок мовленнєвої діяльності через усвідомлення мовних закономірностей та вироблення „чуття мови” через якнайширшу мовленнєву практику на всіх уроках і у позаурочний час. Робота над мовною теорією, формування знань та вмінь з мови підпорядковується цілям мовленнєвого розвитку учнів.

Особливістю змісту пропонованої програми є систематичне використання у процесі опрацювання мовної змістової лінії **внутрішньопредметних зв'язків**: 1) з лексикою, фразеологією, прислів'ями і крилатими висловами; 2) з граматику (морфологією і синтаксисом); 3) з культурою мовлення і стилістикою; 4) із складним синтаксичним цілим, тобто текстом. Реалізація саме цих зв'язків визначає спрямування мовленнєвого розвитку школярів.

Здійснення практично на кожному уроці внутрішньопредметного зв'язку із лексикою і фразеологією, прислів'ями, приказками і крилатими висловами забезпечує можливість послідовно збагачувати мовлення учнів цими такими необхідними засобами.

Добір навчального змісту і організація навчання української мови здійснюється на основі застосування і поєднання **основоположних загальних та специфічних дидактичних і методичних принципів**.

Втілення **загальних** дидактичних і методичних принципів має свою специфіку на уроках української мови у школі для дітей зі зниженим слухом.

Зокрема, *принцип взаємозв'язку навчання, виховання і розвитку* передбачає наявність у змісті та в процесі навчання української мови таких елементів, які забезпечують гармонійну реалізацію визначених цим принципом основних загальноосвітніх функцій навчального предмета. Так, окрім навчальної функції, що є провідною, добором системи текстів, тематично визначених соціокультурною змістовою, а також системою передбачених програмою усних і письмових висловлювань має здійснюватися цілеспрямоване патріотичне, морально-етичне, екологічне, естетичне виховання учнів. При цьому розвивальний вплив під час сприймання чужого мовлення і створення власних висловлювань буде тим вищий, чим послідовніше актуалізуватиметься зміст діяльнісної змістової лінії програми і чим активнішою буде участь учнів у цьому процесі.

Своєрідність реалізації цього принципу у процесі навчання мови дітей зі зниженим слухом полягає у тому, що засвоєння знань з цього предмета відбувається на тлі специфічного мовлення дітей, зумовленого слуховою депривацією. Загальновідомо, що мовленнєвий розвиток є одним з провідних показників загального розвитку та важливим чинником, що уможливорює виховний вплив на дитину. Таким чином, подолання негативних особливостей розвитку словесного мовлення, яке відбувається у процесі навчання мови, опосередковано позитивно впливає і на загальний розвиток дитини, має виховний вплив на особистість дитини.

Принцип демократизації і гуманізації навчання мови полягає у здійсненні методики партнерського співробітництва вчителя й учня задля досягнення визначеної програмою і прийнятої обома суб'єктами навчання освітньої мети. Це означає, що вчитель відмовляється від диктату у взаєминах з дітьми і будує стосунки з ними на основі толерантності, взаємної довіри, теплоти, сердечності, високо поціновує й заохочує щирі прояви інтелектуальної й емотивної діяльності учня, що знаходять відображення у таких категоріях, як самостійність, патріотизм, потяг до істини, до прекрасного, душевність, людяність, добротворча спрямованість, вірність заповітам предків, любов до

природи тощо, і які виявляються не лише на словах, а й підкріплюються відповідними вчинками. Дотримання цього принципу утверджує якісні світоглядні, морально-етичні, духовні зрушення в освітній культурі українського суспільства.

У навчанні дітей глухих та зі зниженим слухом цей принцип втілюється через переорієнтацію з медичної на соціальну модель сприймання людини з порушенням слуху, яка націлює на самореалізацію дитини як повноцінного громадянина та її всіляку підтримку з боку людей зі збереженим слухом. Таке бачення націлює на врахування тих особливостей, що спричиняє порушення слуху і їх сприйняття як своєрідності, особливості, а не „дефективності”, „інвалідності”. Зокрема демократизація і гуманізація навчального процесу у спецшколі для дітей зі зниженим слухом втілюється у застосуванні специфічних комунікативних засобів (дактильного та жестового мовлення) як допоміжних на уроках української мови.

Принцип особистісної орієнтації навчання передбачає забезпечення вчителем оптимальних умов для різнобічного мовленнєвого розвитку кожного учня, врахування його індивідуальних особливостей, пізнавальних потреб, інтересів, прагнень, заохочення до самостійності у вивченні української мови, самопізнанні та саморозвитку. З цією метою вчитель заохочує і надає допомогу учням у визначенні індивідуальної навчальної мети, плануванні й організації роботи над її досягненням у міру їх готовності до самостійної пізнавальної діяльності. Найбільш сприятливими для реалізації цього принципу є такі сфокусовані на учневі методи і форми роботи, як дискусія, рольова гра, групова робота, керовані дослідження, контракти, проекти, самостійні дослідження, самооцінювання тощо.

Учні одного класу у школах для дітей глухих та зі зниженим слухом, як правило, суттєво відрізняються як за ступенем порушення слуху, так і за мовленнєвим розвитком, знаннями. Своєрідність втілення принципу особистісної орієнтації полягає у такій організації навчальної роботи, яка враховує слухові (необхідне підсилення гучності, здатність сприймати ті чи інші частотні діапазони, а відповідно і певні елементи слів), мовленнєві можливості кожної дитини (навички слухо-зорового сприймання зверненого мовлення, здатність висловлювати думки у словесній формі, сформованість звуковимови, особливості голосу та дотримання ритміко-інтонаційних особливостей мовлення, володіння специфічними засобами комунікації та ін.), за змістом, обсягом, складністю, методами і прийомами адекватній можливостям кожної дитини. Це виражається у доборі способів подачі матеріалу (усно, писемно, з використанням дактильного мовлення, дозованим залученням жестової мови), комунікативних засобів, визначенні адекватного ступеня складності завдань, відповідних способів сприймання матеріалу дітьми (слухо-зоровим, слухо-зоро-вібраційним тощо) та репрезентації знань учнями (в усній, писемній формі, із використанням дактилювання, з допомогою жестової мови тощо).

Соціокультурний принцип — це вивчення мови на основі створеної українським народом оригінальної і яскравої культури, відображеної у міфології, традиціях і звичаях, усній народній творчості, у творах красного письменства, а також акумульованої в перекладних літературних творах культур інших народів, трансформація учнем відомостей з мови, літератури, історії та інших предметів, власного життєвого досвіду, що здійснюється у процесі підготовки усних та письмових творів, під час виконання творчих робіт інших жанрів, в особистісно неповторний погляд на життя, у переконання, світоглядні установки, ідеали, у знання культурних реалій, які забезпечують органічне входження в суспільство, визначення свого місця в ньому, реалізацію потенційних можливостей особистості. З цією метою ретельно добираються, конструюються і систематизуються тексти з виразним виховним спрямуванням і відповідна тематика творчих робіт, що передбачають формування патріотичних, морально-етичних, екологічних переконань та естетичних смаків.

Для учнів глухих та зі зниженим слухом цей принцип означає ще опанування універсальним засобом комунікації – українською словесною мовою – як умовою успішної соціалізації і інтеграції у спільноту чуючих людей.

Принцип органічного поєднання навчання мови й мовлення як засобу й способу мовленнєвої діяльності, її змісту і форми означає, що вивчення мовних понять, правописних правил, орфоепічних норм не є самоціллю, а засобом досягнення основної освітньої мети, має здійснюватися не ізольовано від мовлення, а на основі тексту (висловлювання) як результату мовленнєвої діяльності, передбачає застосування вивченого в мовленнєвому процесі, вдосконалення мовленнєвої компетенції здійснюється у ході аналізу актуальних навчальних і життєвих проблем, у розв’язанні яких учні бачать особистісний сенс. Дотриманням цього принципу долається формальний характер мовної освіти.

У школі для глухих дітей та дітей зі зниженим слухом дотримання цього принципу покликане попереджати вербалізм та формальне зазубрювання мовних одиниць та визначень мовних явищ, коли вивчене на уроках мови не використовується у практичній мовленнєвій діяльності, не стає інтелектуальним надбанням дитини і практично не виконує комунікативних функцій під час живого спілкування.

Принцип здійснення поліфункціональності мови у процесі навчання — комунікативної, пізнавальної, культураносної, експресивної, естетичної, ідентифікаційної, креативної тощо — засвідчує і реалізує, за умови вмілого його використання, невичерпні потенційні освітні можливості української мови, які визначають виняткову роль цього навчального предмета.

Цей принцип лежить в основі корекційно-розвивальної складової у навчальному процесі школи для дітей зі зниженим слухом, що носить наскрізний характер і запроваджується на всіх уроках і в позаурочний час як особливий мовленнєвий режим, яким передбачено якнайширше використання з комунікативною метою словесного мовлення як засобу спілкування і пізнання.

Принцип практичної спрямованості навчання знаходить вияв, зокрема, у різнобічному і систематичному збагаченні мовлення учнів лексичними, фразеологічними, граматичними, стилістичними та іншими виражальними засобами мови, що мають здійснюватися у процесі реалізації внутрішньопродметних зв’язків і забезпечити стабільний приріст і розширення лексичного запасу, що має особливе значення для розвитку мовлення дітей зі зниженим слухом, оскільки виконує, крім загально навчальної, ще й корекційно-розвивальну функцію.

Приділяється значна увага **сприйманню і розумінню зверненого мовлення**, в тому числі навчанню сприймати і правильно інтерпретувати мовленнєві звукові сигнали у комплексі з артикуляційними образами, отримувати інформацію з інтонації зверненого мовлення, його емоційного забарвлення, ритму, мімічного оформлення та природніх жестів, що його супроводжують.

Розуміння мовлення як і продукування мовлення забезпечується широкою мовленнєвою практикою і відбувається завдяки живому регулярному спілкуванню.

Говоріння передбачає формування і розвиток умінь та навичок висловлення думок в усній формі, діалогічного і монологічного мовлення, автоматизацію правильної вимови звуків, контроль за висотою та силою голосу під час промовляння, дотримання нормального темпу, ритміко-інтонаційних особливостей мовлення та правил української орфоєпії.

Формування умінь і навичок говоріння здійснюється в процесі:

- заучування учнями невеликих текстів, віршів, загадок, прислів’їв, приказок, матеріалів для рольових ігор тощо;
- складання відповідей на основі почутого або прочитаного тексту, усних повідомлень та відповідей на лінгвістичну тему та ін.;
- переказування почутого або прочитаного (докладно, стисло, вибірково) текстів різних типів, стилів і жанрів мовлення;
- складання діалогів і монологічних висловлювань різних типів, стилів і жанрів мовлення.

Робота з **читання** спрямована на усвідомлення змісту прочитаного з опорою на відомі мовленнєві одиниці і синтаксичні конструкції, з використанням різних засобів тлумачення незрозумілих слів (малюнки, жестові позначення, словесні пояснення, піктографічні зображення, драматизація тощо), подолання артикуляційних труднощів, закріплення правильної звуковимови, дотримання правильного темпу і ритму мовлення, сили голосу під час промовляння, вироблення навичок виразного читання вголос.

Важливим аспектом навчання мови є формування навичок **читання мовчки**, практичне ознайомлення з його різновидами (ознайомлювальним, вивчальним, переглядовим). Школярі повинні навчитися читати мовчки незнайомий текст швидше, ніж уголос, розуміти і запам'ятовувати його фактичний зміст, логічні відношення, закладені в тексті, розуміти його основну думку, позицію автора, сприймати зображувально-виражальні засоби прочитаного твору.

Навчання рідної мови передбачає розвиток навичок **письма**, написання робіт творчого характеру, серед яких усні й письмові перекази і твори різних типів, стилів і жанрів мовлення. При цьому оцінюється зміст і мовне оформлення (грамотність). Відомо, що писемне мовлення, крім традиційних функцій, використовується як „обхідний шлях” за умов слухової деривації, коли ускладнене отримання інформації, що подається в усній формі, а також виконує комунікативні функції, коли усне мовлення малозрозуміле для оточуючих через наявність специфічних недоліків, притаманних мовленню людей з порушеннями слуху. Водночас, як правило, для писемного мовлення дітей зі зниженим слухом є типовими помилки, що носять досить стійкий характер. Серед них помилки у закінченнях слів через погане оволодіння категоріями числа, роду, відмінку, особи, часу тощо, синтаксично неправильне конструювання речень, пропуски, перестановки елементів мовних одиниць та ін.. Зазначені особливості мають спільну природу з особливостями усного мовлення, передбачені універсальні шляхи їх виправлення як в усному, так і у писемному мовленні. Попередження та подолання таких негативних особливостей писемного мовлення – одна з основних задач навчання мови у середніх класах.

Для активізації мовленнєвої діяльності школярів, згідно із соціокультурною змістовою лінією, передбачено надавати перевагу таким темам для створення самостійних висловлювань, які були б пов'язані з життєвим досвідом учнів, зацікавлювали б їх, викликали інтерес, прагнення поділитися думками, зближували реальну і навчальну мовленнєву діяльність, мали б чітке виховне спрямування тощо.

Комунікативна діяльність має здійснюватися в ході розв'язання учнями системи усних і письмових мовленнєвих завдань, розташованих у порядку зростання їх складності.

Втілення **специфічних** дидактичних і методичних принципів пов'язане із особливостями навчання і розвитку глухих дітей та дітей зі зниженим слухом та своєрідністю методики викладання української мови у спеціальних школах відповідних типів.

Інтелектуально-комунікативний принцип означає свідоме засвоєння мовних одиниць та закономірностей у комунікативній системі, опанування мови як універсального засобу спілкування та пізнання через вправлення в її застосуванні, вироблення чуття мови. Він здійснюється у взаємозв'язку і взаємозалежності формування чотирьох видів мовленнєвої діяльності учнів (сприймання і розуміння зверненого мовлення, читання, говоріння й письма) і свідомого засвоєння мовних норм. Цей принцип передбачає оптимальне співвідношення мовної теорії та практики.

Принцип корекційної спрямованості навчання передбачає, що у процесі вивчання української мови відбувається корекція пізнавального та мовленнєвого розвитку, подолання вторинних наслідків порушення слуху. використання й розвиток збереженого сенсорного (залишки

слуху, зір, кінестетичні, вібраційні відчуття тощо), та інтелектуального потенціалу дітей з корекційно-розвивальною метою, використання додаткових комунікативних засобів: жестової мови та дактилювання.

Принцип єдності процесу навчання основам наук і словесного мовлення полягає у тому, що процес опанування знань з української мови відбувається у школі для дітей зі зниженим слухом паралельно з удосконаленням всіх сторін словесного мовлення (фонетичної, граматичної, лексичної, стилістичної). Специфіка мовленнєвого розвитку зумовлює необхідність на уроках української мови одночасної роботи із засвоєння мовних закономірностей і роботи над удосконаленням мовлення.

Принцип інтенсивного розвитку слухового сприймання під час навчання передбачає максимальне використання слухової функції з обов'язковим застосуванням звукопідсилювальної апаратури під час сприймання акустичної інформації з поступовим збільшенням обсягу та складності матеріалу, що сприймається, в комплексі з зоровими, кінестетичними, тактильно-вібраційними сигналами.

Принцип опори на практичну діяльність на уроках української мови передбачає регулярні вправлення у практичному застосуванні мовленнєвих засобів в різного роду завданнях та під час спілкування з метою тренування у побудові власних висловлювань з дотриманням синтаксичних норм та правильним добором мовленнєвих одиниць, правильної звуковиковимови, висоти і сили голосу, темпо-ритмічних, інтонаційних та орфоепічних особливостей мовлення тощо. Одне з важливих завдань, які виконуються як на уроках української мови, так і на інших уроках та в позаурочний час - створення сприятливих умов для широкої мовленнєвої практики. Воно реалізується у різних комунікативних умовах у спеціально організованому педагогом середовищі (робота парами, бригадами, під керівництвом „маленького вчителя” тощо).

Принцип інтенсифікації мовленнєвого спілкування на уроках української мови передбачає використання словесного мовлення як основного комунікативного засобу (за необхідністю з урахуванням слухових, мовленнєвих можливостей учнів класу як допоміжні засоби рекомендовано використовувати дактилювання та жестову мову паралельно із словесним мовленням). Велике значення має формування мотиваційного компонента спілкування на вербальній основі. Для цього мовленнєві вміння і навички формуються у найбільш природних і вмотивованих умовах. Використовуються різні форми словесного мовлення: усне, писемне, дактильне, в яких формується комплекс мовленнєвих умінь та навичок (в тому числі ведення діалогу, вміння відповідати на запитання та ставити запитання, повідомляти про свої бажання, звертатися з проханням або пропозицією тощо). Для реалізації принципу інтенсифікації мовленнєвого спілкування має вирішальне значення єдність вимог до мовлення учнів з боку всього педколектива, батьків та найближчого оточення дитини, а також сприятливе мовленнєве середовище.

На практиці специфічні дидактичні принципи взаємопов'язані і реалізуються у навчальному процесі уроків мовного циклу як цілісна дидактико-методична система.

Корекційно-розвивальна лінія виокремлена у самостійний блок і являє собою наскрізну складову навчально-виховного процесу у спеціальній школі для дітей зі зниженим слухом, яка втілюється на всіх уроках і в позаурочний час, забезпечуючи у такий спосіб попередження і подолання вторинних наслідків порушення слуху у мовленнєвій, пізнавальній та особистісній сферах.

Корекційно-розвивальна робота на уроках мовного циклу у школах для дітей з порушеннями слуху носить наскрізний характер, включена у процес навчання в якості додаткових змістових елементів та специфічних методичних прийомів викладення програмного матеріалу.

Її результати носять рекомендаційний характер і не підлягають спеціальній перевірці та оцінюванню. Натомість результативність корекційно-розвивальної роботи суттєво впливає на ефективність навчального процесу, загальний, пізнавальний, мовленнєвий, особистісний розвиток учнів, можливість їх соціалізації та інтеграції у полікультурне та полімовне середовище в цілому.

У змісті корекційно-розвивальної роботи втілюються основні принципи спеціальної дидактики шкіл для дітей глухих дітей та дітей зі зниженим слухом: принципу корекційної спрямованості навчання, єдності процесу навчання основам наук і словесного мовлення, розвитку слухового сприймання, інтенсифікації мовленнєвого спілкування. Зміст корекційно-розвивальної роботи визначається як специфікою основного сенсорного порушення (порушення слухової функції), так і наявністю вторинних порушень у пізнавальній, мовленнєвій та особистісній сферах.

Корекційно-розвивальна робота на уроках мовного циклу охоплює наступні **напрями**:

- I. Мовленнєвий.
- II. Пізнавальний.
- III. Сенсорний.
- IV. Особистісний.

Мовленнєвий напрям присвячений попередженню та подоланню мовленнєвого недорозвинення у всіх його проявах від мотиваційного до продуктивного, діяльнісного.

Цей напрям включає такі змістові складові:

1. Формування мотиваційного компоненту мовленнєвої діяльності.
2. Створення наочно-образного підґрунтя для розвитку мовлення.
3. Формування навичок сприймання мовлення.
4. Формування навичок продукування мовлення та корекція різних сторін мовлення.

Формування мотиваційного компоненту мовленнєвої діяльності відбувається у процесі комунікації засобами словесного мовлення у природних умовах на уроках і у позаурочний час. Для його здійснення необхідна єдність вимог педагогічного колективу щодо практичного використання словесного мовлення учнями та залучення батьків до постійного вербального спілкування з їхніми дітьми. Заохочення до опанування словесного мовлення рекомендоване також через добір цікавого мовного та мовленнєвого матеріалу для вправ, художніх та інших текстів для читання та подальшого аналізу і вивчення. Бажання оволодіти мовними засобами у дітей зі зниженим слухом стимулюється також спілкуванням з чуючими однолітками, під час якого збагачується мовлення, знімаються страхи перед чуючими, руйнуються бар'єри між людьми, що виникають за ознакою стану слухової функції. Саме тому доцільно організовувати спільні заходи, в яких задіяні як діти з порушеннями слуху, так і без них, проводити екскурсії тощо. Ефективним також є перегляд кінофільмів з наступним обговоренням їх змісту. Корисне також обговорення цікавих подій з власного досвіду дітей, з життя людей нашої країни та інших країн. Варто підтримувати та заохочувати дітей до говоріння, написання нотаток, листів, записок тощо.

Створення наочно-образного підґрунтя для розвитку мовлення означає пізнання довкілля, усвідомлення логічних зв'язків та причинно-наслідкових залежностей, взаємин між людьми, встановлення єдностей між мовленнєвими одиницями та тією реальністю, яку вони позначають.

Формування навичок сприймання мовлення передбачає сукупність навичок слухо-зоро-вібраційного сприймання усного мовлення з орієнтацією на видимі артикуляційні образи, доступні звукові сигнали, вібраційні відчуття, домислювання, врахування контексту та ситуації спілкування для усвідомлення змісту сказаного та усвідомленого читання з орієнтацією на знайомі слова, словосполучення та синтаксичні конструкції, вмінь усвідомлювати зміст, використовуючи ілюстрації, контекст, дізнаватися значення незнайомих слів (запитати у вчителя, подивитися у словнику тощо).

Під формуванням навичок продукування мовлення та корекцією різних сторін мовлення маємо на увазі цілеспрямований розвиток під час вивчення української словесної мови усіх сторін мовлення учня: фонетичної, синтаксичної, лексико-семантичної та граматичної. Це дозволить використовувати мову як універсальний комунікативний засіб під час висловлення думок в усній та письмовій формах.

Пізнавальний напрям призначений для розвитку пізнавальних процесів і функцій, на яких негативно впливає порушення слуху.

Сенсорний напрям призначений для розвитку збереженого слуху та неушкоджених аналізаторів з корекційно-компенсаторною метою.

Особистісний напрям покликаний попередити та подолати невпевненість у собі, відчуття друговартості, обділеності, які можуть спричинитися усвідомленням проблем особистісного та соціального характеру, пов'язаних із власне порушенням слуху та тими обмеженнями (у можливості вільно спілкуватися, отримувати інформацію з різних аудіо джерел тощо), які воно може накладати. Цей напрям тісно пов'язаний з попередніми і ефективність його впровадження великою мірою визначається соціальним середовищем, створенням сприятливих психологічних умов з одного боку, та рівнем сформованості життєвих компетенцій, в тому числі мовленнєвих – з іншого.

5 КЛАС

I. Мовленнєва змістова лінія

Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня мовленнєвої компетентності учнів
<p>Відомості про мовлення Загальне уявлення про мовлення як діяльність; види мовленнєвої діяльності: сприймання і розуміння мовлення, читання, говоріння, письмо. Спілкування у житті людини. Різновиди мовленнєвого спілкування: усне й письмове, монологічне й діалогічне. Мета спілкування й адресат мовлення; основні правила спілкування (бути ввічливими, привітними й</p>	<p>Учень (учениця): розрізняє такі поняття, як мовлення, спілкування, види мовленнєвої діяльності, монолог, діалог, має уявлення про адресата мовлення; усну й письмову форми; словесну, дактильну і жестову мову та знає особливості їх використання знає основні правила спілкування словесним мовленням і</p>

доброзичливими; уважно сприймати звернене мовлення; заохочувати співрозмовника до висловлення власної думки, уміти доброзичливо висловити незгоду з позицією співрозмовника; не використовувати грубих слів, говорити про те, що цікаво адресатові мовлення тощо (практично).

Текст як продукт мовленнєвої діяльності. Змістова й композиційна єдність, зв'язність тексту. Тема, комунікативна спрямованість, основна думка тексту, мікротема. Структура тексту (вступ, основна частина, кінцівка); абзац. Ключові слова в тексті.

Усна й письмова форми тексту (висловлювання). Простий план готового тексту.

Ознайомлення з вимогами до мовлення (змістовність, логічна послідовність, багатство, точність, виразність, доречність, правильність).

Типи мовлення (різновиди текстів): розповідь, опис, роздум. Особливості побудови розповіді на основі власного досвіду, опису окремих предметів і тварин, елементарного роздуму.

Жанри мовлення: оповідання, відгук, замітка, лист, особливості їх побудови.

Види робіт

Сприймання мовлення:

Сприймання і розуміння зверненого мовлення

Слухо-зорове та слухо-зоро-вібраційне сприймання зверненого словесного мовлення; розпізнавання структури мовленнєвих одиниць, ритму та інтонаційного оформлення мовлення; прогнозування та прогнозування частин мовленнєвих одиниць, малодоступних для сприйняття; співвіднесення мовленнєвих одиниць з їх предметно-образними відповідниками; усвідомлення змісту сприйнятого мовленнєвого матеріалу, орієнтуєчись на знайомі слова та синтаксичні конструкції; з'ясування значення незнайомих слів та висловлювань питанням до дорослого, через словник, ілюстрації, переклад на жестову мову та іншими способами; встановлення логічної послідовності сприйнятого; виділення елементів фактичного змісту мовленнєвого матеріалу

дотримується їх;

визначає з допомогою вчителя істотні ознаки тексту, тему, основну думку, задум і мікротеми висловлення, мету спілкування; належність тексту до певного стилю (розмовного, художнього, наукового), типу (розповіді, опису роздуму) і жанру мовлення (оповідання, відгуку, замітки, листа);

виокремлює в тексті абзаци, мікротеми, тематичні речення; **складає** простий план готового тексту (міра допомоги залежить від можливостей дитини);

знаходить і виправляє грубі помилки в змісті, побудові висловлювання;

аналізує й оцінює текст за запитаннями вчителя, використовуючи задані вчителем орієнтири (його зміст, форму, задум і мовне оформлення);

розрізняє типи мовлення (різновиди текстів): розповідь, опис, роздум.

слухо-зорово або слухо-зоро-вібраційно сприймає звернене словесне мовлення;

визначає структуру мовленнєвих одиниць;

сприймає і відтворює ритм та інтонаційне оформлення мовлення;

прогнозує та домислює частини слів, малодоступні для сприйняття з опорою на контекст, ситуацію спілкування та знайомі одиниці;

співвідносить мовленнєві одиниці з їх предметно-образними відповідниками;

усвідомлює зміст сприйнятого мовленнєвого матеріалу, орієнтуєчись на знайомі слова та синтаксичні конструкції;

встановлює логічну послідовність викладення думок у

Читання (мовчки і вголос)

Особливості читання як виду мовленнєвої діяльності.

Читання мовчки (швидкість, розуміння, запам'ятовування) текстів діалогічного й монологічного характеру, що належать до таких стилів: розмовного, художнього, наукового; типів: розповідь, опис (зокрема опису окремих предметів, тварин), роздум; жанрів мовлення: оповідання, замітки, статті, казки, легенди, переказу, пісні, вірша, загадки; прислів'я, приказки. Робота з книжкою: способи виділення частин змісту в тексті (відступи, підзаголовки тощо). Зміст книжки, журналу. Словникові статті у словниках різних типів.

Виразне читання вголос художніх, науково-популярних текстів різних типів мовлення, що належать до таких жанрів, як оповідання, замітка, стаття, легенда, переказ, казка, прислів'я, приказки, пісня, вірш, байка (вивчення деяких з них напам'ять або близько до тексту для збагачення

мовленні співрозмовника;
виділяє елементи фактичного змісту мовленнєвого матеріалу, орієнтуючись на ситуацію спілкування, мімічні засоби, емоційне забарвлення мовлення співрозмовника та доступні елементи змісту визначає адресата, комунікативну мету й мотив висловлювання, причинно-наслідкові зв'язки, які містить висловлювання

читає мовчки тексти на близьку тематику різних жанрів та типів мовлення з прийнятною швидкістю;
виділяє й запам'ятовує в прочитаному головне, тему й основну думку тексту, деталі;
добирає заголовки до частин тексту, складає простий план (з дозваною допомогою вчителя);
ставить запитання до прочитаного, відповідає на запитання вчителя до прочитаного;
виділяє структурні частини тексту, а також окремі його частини, підтеми змісту, орієнтуючись на формальні та змістові ознаки;
знаходить у тексті вказані елементи (цифри, слова в лапках, слова, написані через дефіс, виносками, слова, написані з великої літери, набрані курсивом, схеми, таблиці й частини тексту, які до них відносяться, тощо);
оцінює прочитаний текст із погляду новизни, значущості змісту, виразності мовного оформлення з опорою на запитання вчителя.

читає вголос тексти різних стилів (розмовного, наукового й художнього), типів, жанрів мовлення з прийнятною швидкістю, плавно, дотримуючись основних орфоепічних та інтонаційних норм (за можливостями дитини), ділить текст на смислові частини, виділяє голосом ключові слова (знаходить їх самостійно або за підказкою вчителя);

мовлення). Комунікативна спрямованість читання вголос, швидкість, виразність читання.

Відтворення готового тексту:

Перекази за простим планом.

Говоріння:

Докладні перекази художніх текстів розповідного характеру з елементами опису, роздуму.

Докладний переказ тексту наукового стилю.

Письмо:

Докладні перекази художнього тексту розповідного характеру з елементами опису предметів, тварин.

Створення власних висловлювань

Діалогічне мовлення

Діалог, його розігрування відповідно до запропонованої ситуації спілкування, пов'язаної із життєвим досвідом учнів (діалог етикетного характеру, діалог-розпитування, діалоги за поданим початком, малюнками).

оцінює прочитаний уголос текст (його зміст, форму, задум і мовне оформлення) за запитаннями вчителя, використовуючи для відповіді опорні слова.

переказує докладно (усно й письмово) сприйняті слухо-зорово та прочитані тексти художнього й наукового стилів мовлення (обсяг та складність тексту добирається у відповідності можливостей дитини) за самостійно або колективно складеним простим планом, з урахуванням комунікативного завдання, дотриманням композиції, мовних, стильових особливостей;

помічає й **виправляє** недоліки в своєму мовленні;

оцінює текст (його зміст, форму, задум і мовне оформлення) за запитаннями вчителя, використовуючи для відповіді опорні слова.

складає й **розігрує** діалоги певного обсягу (кількість реплік і складність мовленнєвих одиниць залежать від можливостей учнів) відповідно до запропонованої ситуації спілкування, зразка, за поданим початком, опорними словами, малюнком, досягаючи комунікативної мети;

дотримується теми висловлювання, норм української літературної мови (за можливостями дитини);

використовує репліки для стимулювання й підтримання діалогу, формули мовленнєвого етикету;

оцінює текст (його зміст, форму, задум і мовне оформлення) за запитаннями вчителя, з використанням опорних слів, початку речення тощо (міра допомоги залежить від можливостей дитини).

складає усні й письмові твори на близьку тему з урахуванням мети й адресата мовлення, типу мовлення (зокрема твір-опис окремих предметів, тварин, твір-розповідь і твір-роздум на

<p style="text-align: center;">Монологічне мовлення</p> <p>Твори за колективно складеним планом.</p> <p style="text-align: center;">Говоріння:</p> <p>Твори-описи окремих предметів, тварин (зокрема за картиною) у художньому стилі.</p> <p>Відповідь на уроках української мови та з інших предметів (за поданим планом або таблицею) у науковому стилі.</p> <p>Відгук про висловлювання товариша.</p> <p>Твір-оповідання про випадок із життя.</p> <p style="text-align: center;">Письмо:</p> <p>Твір-розповідь на основі власного досвіду в художньому стилі.</p> <p>Твори-описи окремих предметів, тварин у художньому й науковому стилях.</p> <p>Твір-роздум на тему, пов'язану з життєвим досвідом учнів у художньому стилі.</p> <p>Замітка в газету (із шкільного життя) інформаційного характеру.</p>	<p>основі власного досвіду), жанру мовлення (оповідання про випадок із життя, замітка в газету інформаційного характеру, лист, адреса), використовуючи знайомі слова і синтаксичні конструкції, з опорою на запитання, пункти плану, опорні слова; підпорядковує висловлювання темі й основній думці; використовує вивчені мовні засоби зв'язку між реченнями в тексті;</p> <p>додержується основних доступних вимог до мовлення (за можливостями дитини) та основних правил спілкування словесним мовленням;</p> <p>знаходить й виправляє недоліки й помилки в змісті, побудові й мовному оформленні власних висловлювань;</p> <p>оцінює текст (його зміст, форму, задум і мовне оформлення) за запитаннями вчителя, з використанням опорних слів, початку речення тощо (міра допомоги залежить від можливостей дитини).</p>
--	--

Міжпредметні зв'язки. Художній твір і його частини: тема та ідейний зміст художнього твору; розповідь і опис предметів, тварин у вивчених творах; роздуми про вчинки героїв (література); усний опис змісту й художніх засобів у творах живопису, що зображують предмети, тварин; усна розповідь за змістом жанрової картини про дітей; спостереження за окремими предметами під час малювання з натури (образотворче мистецтво); ритміко-інтонаційне оформлення мовлення (ритміка); сприймання зверненого мовлення, дотримання правильної звуковимови, побудова мовленнєвих одиниць різної складності (розвиток слухового сприймання та формування вимови); співвіднесення словесних та жестових мовних одиниць, словесно-жестовий переклад (українська жестова мова).

II. Мовна змістова лінія

Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня мовленнєвої компетентності учнів
<p style="text-align: center;">Вступ</p> <p>Значення мови в житті суспільства. Поняття державної мови. Українська мова — державна мова України.</p> <p>Частини мови; основні способи їх розпізнавання. Іменник. Прикметник. Числівник. Займенник. Дієслово. Прислівник. Прийменник. Сполучник.</p>	<p>Учень (учениця):</p> <p>розуміє значення мови в житті суспільства, усвідомлює роль української мови в житті людини й суспільства.</p> <p>розрізняє, знаходить та визначає частини мови, через їх істотні ознаки;</p> <p>правильно пише слова з вивченими орфограмами;</p>

Правопис.

Велика буква і лапки в іменниках.

Голосні у відмінкових закінченнях іменників, прикметників, дієслів.

Не з дієсловами.

Правопис *-ися, -ться* у кінці дієслів. Написання прийменників з іншими частинами мови. Правопис вивчених прислівників. Апостроф. Знак м'якшення.

Внутрішньопредметні зв'язки:

Лексикологія. Уживання вивчених частин мови як синонімів і антонімів, у прямому й переносному значеннях.

Грамматика. Роль вивчених частин мови в побудові речення і висловленні думки. Використання прийменників та сполучників **і, та, й, а, але** для зв'язку слів у реченні.

Культура мовлення. Розрізнення літературної лексичної норми, слів української й російської мов з метою уникнення суржика.

Текст (риторичний аспект). Удосконалення вміння складати й редагувати висловлення на основі власного досвіду.

Відомості з синтаксису й пунктуації

Словосполучення. Відмінність словосполучення від слова, його форми й речення. Головне й залежне слово в словосполученні. Словосполучення лексичні й фразеологічні (практично). Граматична помилка та її умовне позначення (практично).

Речення, його граматична основа (підмет і присудок). Речення з одним головним членом (загальне ознайомлення). Види речень за метою висловлювання: розповідні, питальні, спонукальні. (повторення). Окличні речення (повторення).

Правопис. Розділові знаки в кінці речень (повторення). Пунктуаційна помилка та її умовне позначення (практично).

Внутрішньопредметні зв'язки:

Лексикологія. Засвоєння нових слів (зокрема власне українських) і фразеологізмів, прислів'їв, крилатих висловів.

Грамматика. Спостереження за використанням вивчених частин мови в

розставляє розділові знаки в кінці речення, при звертанні, однорідних членах речення;

знаходить і виправляє орфографічні й пунктуаційні помилки на вивчені правила;

користується орфографічним словником;

будує речення з вивченими частинами мови, використовуючи їх у прямому, переносному значенні, як синоніми та антоніми (самостійно, складає із даних слів, з використанням опорних слів, словосполучень);

оцінює випадки вдалого й невдалого використання частин мови, виправляє помилки у власних висловлюваннях;

складає із знайомих мовленнєвих одиниць усні й письмові висловлювання на певну соціокультурну тему з використанням власного життєвого досвіду відповідно до визначеної комунікативної мети (самостійно, з використанням опорних слів, словосполучень, малюнків)

має уявлення про те, що вивчає синтаксис і пунктуація;

відрізняє словосполучення від слова, форми слова й речення;

розпізнає види речень за метою висловлювання, за інтонацією; **знаходить** межі речень у тексті, частини складного речення, що мають будову простих;

виділяє у знайомому мовленнєвому матеріалі словосполучення, граматичну основу речення, головне й залежне слово в словосполученні;

розрізняє види речень за інтонаційним оформленням, **інтонує** речення різних видів;

розставляє та обґрунтовує доступними мовленнєвими засобами розділові знаки в кінці речення;

знаходить і виправляє граматичні й пунктуаційні помилки;

добирає синонімічні словосполучення й речення (різні за будовою);

ролі головного й залежного слова.

Культура мовлення й стилістика. Засвоєння словосполучень, у яких трапляються помилки у формі залежного слова; синонімічність словосполучень різної будови.

Інтонування розповідних, питальних, спонукальних, а також окличних речень.

Використання розповідних, питальних, спонукальних, а також окличних речень у вивчених стилях мовлення. Синонімічність простих речень різних видів.

Текст (риторичний аспект). Удосконалення вмінь лаконічно формулювати теми усних і письмових висловлювань, переказувати сприйняту інформацію, використовуючи у висновку прислів'я й приказки, давати визначення поняттям.

Міжпредметні зв'язки. Прислів'я, приказки, співвідносні зі словосполученням і реченнями (література).

Другорядні члени речення: додаток, означення, обставини.

Внутрішньопредметні зв'язки:

Лексикологія. Засвоєння нових слів (зокрема власне українських), фразеологізмів, прислів'їв, крилатих висловів.

Грамматика. Способи вираження означення, додатка й обставин.

Культура мовлення. Засвоєння складних випадків слововживання.

Текст (риторичний аспект). Удосконалення вмінь поширювати думку за допомогою другорядних членів речення, давати поширені визначення понять, будувати висловлювання типу роздуму, розповідати короткі історії.

Міжпредметні зв'язки. Епітет, порівняння, пейзаж, літературний портрет, їх зображувально-виражальна роль (література).

Речення з однорідними членами (без сполучників і зі сполучниками *а, але, і*). Узагальнювальне слово при однорідних членах речення.

Звертання. Роль звертань у реченні (практично).

Ознайомлення з найбільш уживаними **вставними словами** (практично).

формулює теми текстів у формі словосполучень і речень; **переказує** своїми словами з використанням доступних мовленнєвих засобів, почуте й прочитане, використовуючи прислів'я й приказки;

доцільно використовує в мовленні знайомі виразні й синонімічні словосполучення, різні за будовою й метою висловлювання речення, прислів'я, крилаті вислови;

виступає з повідомленнями на вивчену лінгвістичну тему, використовуючи знайомі мовленнєві одиниці, добирає приклади на підтвердження висловлених суджень.

розрізняє додатки, означення, обставини;

виділяє другорядні члени умовними позначками;

будує речення, поширюючи їх додатками, означеннями, обставинами, а також із засвоєними словами в ролі другорядних членів речення;

переказує невеликі художні тексти з елементами опису; **складає** висловлювання про прочитане, сприйняте на слухозоровій або слухо-зоро-вібраційній основі, випадки з власного життя, виражаючи особисте ставлення до навколишнього;

використовує виражальні можливості другорядних членів речення у власному мовленні

розрізняє однорідні члени речення, узагальнюючі слова при них, звертання, складні речення;

усвідомлює стилістичну функцію однорідних членів, звертань, вставних слів у реченні;

інтонує речення з однорідними членами, звертаннями, й складні речення;

розставляє розділові знаки між однорідними членами, при звертаннях і вставних словах, у складному реченні, обґрунтовує їх за допомогою вивчених правил;

знаходить і виправляє пунктуаційні помилки на вивчені правила (самостійно або за підказкою вчителя);

Складні речення із безсполучниковим і сполучниковим зв'язком.

Правопис. Кома між однорідними членами. Двокрапка і тире при узагальнювальних словах у реченнях з однорідними членами.

Розділові знаки при звертанні (повторення). Виділення вставних слів на письмі комами.

Кома між частинами складного речення, з'єднаних безсполучниковим і сполучниковим зв'язком.

Внутрішньопредметні зв'язки:

Лексикологія. Засвоєння нових слів (зокрема власне українських), фразеологізмів, прислів'їв, крилатих висловів.

Культура мовлення. Інтонавання речень з однорідними членами, звертаннями і вставними словами й складних речень. Використання звертань і вставних слів у розмовному й художньому стилях мовлення. Синонімічність складних речень, складних і простих речень. Засвоєння складних випадків слововживання.

Текст (риторичний аспект). Удосконалення вмінь складати висловлювання типу опису й розповіді, а також діалоги, застосовуючи риторичні засоби для привернення уваги до адресата мовлення.

Пряма мова. Діалог

Правопис. Розділові знаки при прямій мові.

Тире при діалозі.

Внутрішньопредметні зв'язки:

Лексикологія. Засвоєння нових слів (зокрема власне українських), прислів'їв, крилатих висловів.

Культура мовлення й стилістика. Правильне інтонавання речень із прямою мовою, діалогів. Синонімічність речень із прямою й непрямою мовою. Засвоєння складних випадків слововживання.

Текст (риторичний аспект). Удосконалення вмінь складати повідомлення, що містять висловлювання відомих людей, крилаті вислови як аргументи, брати участь у процесі обговорення певних проблем, у диспутах.

Міжпредметні зв'язки. Звертання, пряма мова, діалоги в художніх

будує речення (самостійно із знайомими словами або з даних вчителем слів) з однорідними членами, звертаннями, вставними словами й складні речення та використовує їх у власному мовленні;

будує діалоги на близькі теми відповідно до запропонованої ситуації, використовуючи виражальні можливості однорідних членів речення, звертань;

складає висловлювання типу розповіді й опису з урахуванням адресата мовлення, використовуючи різні за будовою (прості й складні) речення (обсяг та складність залежать від мовленнєвих можливостей дитини).

розрізняє слова автора й пряму мову в реченні з прямою мовою;

інтонує речення з прямою мовою;

ставить та у доступний спосіб **обґрунтовує** розділові знаки при прямій мові й діалозі;

знаходить і виправляє пунктуаційні помилки на вивчені правила;

знає про роль звертань і діалогів у художніх творах;

складає тексти, використовуючи речення з прямою мовою, діалогом (обсяг та складність визначаються можливостями дитини)

творах (література).

Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія

Звуки мови й звуки мовлення. Голосні й приголосні звуки. Приголосні тверді й м'які, дзвінки й глухі; вимова звуків, що позначаються буквами *г і з*.

Позначення звуків мовлення на письмі. Алфавіт (абетка, азбука).

Співвідношення звуків і букв. Звукове значення букв *я, ю, є, ї* та *щ*.

Склад. Наголос. Орфоепічний словник і словник наголосів. Вимова наголошених і ненаголошених голосних. Ненаголошені голосні [e], [u], [o] у коренях слів. Ненаголошені голосні, що не перевіряються наголосом.

Орфоепічна помилка (практично).

Правопис. Орфограма (практично).

Основні правила переносу. Позначення на письмі ненаголошених голосних [e], [u] та (o) перед складом з наголошеним (y) у коренях слів.

Орфографічний словник.

Орфографічна помилка (практично), її умовне позначення.

Внутрішньопредметні зв'язки:

Лексикологія. Засвоєння нових слів (зокрема власне українських), прислів'їв, крилатих висловів.

Культура мовлення. Правильна вимова наголошених і ненаголошених голосних. Використання логічного наголосу для виділення у вимові смислового навантаження. Засвоєння складних випадків слововживання.

Текст (риторичний аспект). Удосконалення вміння правильної вимови голосних і приголосних звуків у процесі виступів з повідомленнями й творами на певну соціокультурну тему.

Використання інтонації як риторико-мелодійного боку мовлення (логічний наголос, пауза, темп, мелодика, тембр голосу).

Міжпредметні зв'язки. Особливості звукової організації художнього тексту (література). Правильна вимова звуків у словах, реченнях, тексти (розвиток слухового сприймання та формування вимови)

усвідомлює, що вивчає фонетика, графіка, орфоепія, орфографія;

розрізняє в словах тверді й м'які, дзвінки й глухі приголосні, ненаголошені й наголошені голосні звуки;

розрізняє звуки і букви;

знає звукове значення букв *я, ю, є, ї* та *щ*;

вимовляє звуки в словах відповідно до орфоепічних норм (за можливостями дитини);

користується орфоепічним і орфографічним словниками (з додатковими поясненнями вчителя);

правильно пише слова з вивченими орфограмами й **обґрунтовує** їх написання у доступний спосіб;

знаходить і виправляє орфоепічні й орфографічні помилки на вивчені правила (самостійно або за вказівкою вчителя);

використовує логічний наголос для виділення слів із смисловим навантаженням (самостійно або з вказівкою на них вчителя, виділенням, підкресленням);

застосовує орфоепічний словник і словник наголосів для самоконтролю власної вимови (з додатковими поясненнями вчителя);

складає повідомлення, твори на певну соціокультурну тему, використовуючи засвоєні слова, дотримуючись інтонації як риторико-мелодійного боку мовлення, мовних норм (з врахуванням слухо-мовленневих можливостями дитини).

Вимова приголосних звуків.

Спрощення в групах приголосних.

Найпоширеніші випадки чергування голосних і приголосних звуків (практично). Чергування [o] — [a], [e] — [i], [e] — [и]; [o],[e] з [i]; [e] — [o] після [ж],[ч], [ш]; [и], [і] після [ж], [ч],[ш], [шч] та [г], [к], [х] у коренях слів; [г], [к], [х] — [ж], [ч], [ш] — [з'], [ц'], [с'].

Основні випадки чергування у — в, і — й .

Орфоепія

Фонетична транскрипція (повторення).

Вимова префіксів з- (*зі-, с-*), роз-, без-.

Правопис. Позначення м'якості приголосних на письмі буквами ь, і, є, ю, я. Сполучення ьо, йо.

Правила вживання знака м'якшення.

Правила вживання апострофа. Правильна вимова та написання слів з апострофом. Подвоєння букв на позначення подовжених м'яких приголосних та збігу однакових приголосних звуків.

Написання слів, що увійшли в українську мову з інших мов (слова іншомовного походження): букви **и, і**; правопис знака м'якшення й апострофа; подвоєння букв у загальних і власних назвах.

Словник іншомовних слів.

Внутрішньопредметні зв'язки:

Лексикологія. Засвоєння нових слів (зокрема власне українських) і прислів'їв, крилатих висловів.

Культура мовлення й стилістика. Засвоєння складних випадків слововживання.

Текст (риторичний аспект). Удосконалення вмінь висловлювати власні думки й почуття, виражати особисту позицію щодо ставлення до світу.

Лексикологія

Лексичне значення слова. Однозначні й багатозначні слова (повторення).

Використання багатозначних слів у прямому й переносному значеннях (повторення). Лексична помилка (практично).

розпізнає у словах і словосполученнях явища спрощення, чергування;

вимовляє приголосні звуки відповідно до орфоепічних норм (за можливостями дитини);

правильно пише слова з вивченими орфограмами й обґрунтовує їх доступними засобами;

користується орфографічним, словником іншомовних слів (з додатковими поясненнями вчителя);

знаходить і виправляє орфоепічні й орфографічні помилки на вивчені правила (самостійно або за вказівкою вчителя);

складає речення й мікротексти із засвоєними новими словами;

виступає з усним чи письмовим повідомленням на певну соціокультурну тему, використовуючи доступні виражальні засоби мови для висловлення емоційно-ціннісного ставлення до світу.

Загальноновживані (нейтральні) і стилістично забарвлені слова.

Ознайомлення з тлумачним і перекладним словниками.

Групи слів за значенням: синоніми, антоніми, омоніми. Ознайомлення зі словниками антонімів, синонімів.

Походження (етимологія) слова. Етимологічний словник української мови. **Внутрішньопредметні зв'язки:**

Культура мовлення й стилістика. Використання слів відповідно до їх значення. Доцільність використання слів із переносним значенням, стилістично забарвлених слів, лексичних повторів і синонімів як засобу зв'язку речень у тексті, а також синонімів для уникнення невиправданих повторів слів. Засвоєння складних випадків слововживання.

Текст (риторичний аспект). Розвиток вмінь увиразнювати мовлення за допомогою лексичних засобів.

Міжпредметні зв'язки. Епітети, порівняння, синоніми, характерні для усної народної творчості (література).

Будова слова. Орфографія

Основа слова (корінь, суфікс, префікс) і закінчення — значущі частини слова (повторення і поглиблення відомостей).

Спільнокореневі слова й форми слова.

Незмінні й змінні слова.

Орфоепія. Вимова префіксів *пре-, при-, прі-*.

Правопис. Вивчені орфограм в значущих частинах слова (повторення).

Написання префіксів *пре-, при-, прі-*.

Внутрішньопредметні зв'язки:

Лексикологія. Засвоєння нових слів (зокрема власне українських), прислів'їв, крилатих висловів.

Грамматика. Особливості будови вивчених частин мови.

Культура мовлення й стилістика. Використання в мовленні слів із суфіксами й префіксами, що надають тексту емоційного забарвлення й виразності. Спільнокореневі слова як засіб зв'язку речень у тексті. Уникнення помилок, пов'язаних із невиправданим уживанням спільнокореневих слів. Засвоєння складних випадків слововживання.

визначає належність слів до певної лексичної категорії: (однозначні й багатозначні, групи слів за значенням);

пояснює (доступними засобами словесної або жестової мови) значення відомих слів, значення прислів'їв, приказок, крилатих висловів;

користується тлумачним і перекладним словниками, словниками синонімів, антонімів (самостійно або з додатковими поясненнями вчителя);

добирає з-поміж синонімів антонімів найбільш відповідні контексту;

редагує тексти з лексичними помилками;

має уявлення про лексичне і граматичне значення слова;

використовує виражальні можливості вивчених лексичних засобів у власному мовленні (за можливостями дитини);

заучує напам'ять прислів'я, приказки, крилаті вислови для збагачення мовлення (кількість та складність добирається з врахуванням можливостей дітей).

виділяє в слові його значущі частини;

розрізняє форми слова й спільнокореневі слова, **має уявлення** про змінні й незмінні слова;

правильно пише слова з вивченими орфограмами й **обґрунтовує** доступними мовленнєвими засобами;

знаходить і виправляє орфографічні помилки на вивчені правила, а також лексичні помилки (самостійно або за вказівкою вчителя);

складає речення й мікротексти з використанням слів із суфіксами й префіксами, що надають тексту емоційного забарвлення й виразності;

має уявлення про стилістичні функції суфіксальних і

<p>Текст (риторичний аспект). Удосконалення вмінь знаходити інформацію до обраної теми, аналізувати її, виділяти головне й другорядне, добирати ключові слова для висловлювання, розташовувати їх у логічній послідовності відповідно до задуму.</p> <p>Повторення й узагальнення в кінці року</p> <p>Синтаксис і пунктуація. Лексикологія. Будова слова й орфографія. Фонетика й графіка. Орфоепія й орфографія.</p>	<p>префіксальних слів, зокрема використаних у тексті; створює висловлювання відповідно до задуму, упорядковуючи дібрані відомості в логічній послідовності, використовуючи ключові слова й речення, надаючи виразності мовному оформленню.</p> <p>повторює вивчені відомості; класифікує й систематизує їх; узагальнює поняття, закономірності, правила й винятки з них.</p>
---	--

III. Соціокультурна змістова лінія

Орієнтовний зміст навчального матеріалу			Орієнтовні вимоги до рівня соціокультурної компетентності учнів
Сфери відношень	Тематика текстів	Теми висловлювань учнів	
<p>Я і українська мова й література.</p> <p>Я і Батьківщина (її природа, історія)</p>	<p>Українська мова – один із найважливіших складників української культури.</p> <p>Дивовижний світ української природи. Єдність з рідною природою в різні пори року. Історичне минуле України на різних етапах розвитку українського народу. Історія мого міста, села – частина історії України. Запорізьке</p>	<p>«Мова – найцінніший скарб, мудра берегиня народу». «Чому треба берегти рідну мову».</p> <p>«З чого починається Батьківщина». «Чому необхідно знати свою історію».</p>	<p>Учень (учениця): сприймає, аналізує, оцінює прочитані чи почуті відомості й добирає й використовує ті з них, які необхідні для досягнення певної комунікативної мети, використовує українську мову як засіб формування ціннісної позиції щодо громадянського патріотизму, любові до Батьківщини, української природи, почуття гордості за свою країну, поваги до її історії, культури й історичних пам'яток, сімейних цінностей, визнання</p>

<p>Я і національна культура (звичаї, традиції, свята, культура взає-мин, українська пісня).</p> <p>Я і мистецтво (традиційне й професійне).</p> <p>Я і ти (члени родини, друзі, товариші).</p> <p>Я і ми (класний колектив, народ, людство)</p> <p>Я як особистість</p>	<p>козацтво в українській історії й національній самосвідомості. Герої доби козацтва. Національна державна символіка України.</p> <p>Культурна спадщина України. Коріння української культури. Залишки Трипільської культури. Національні звичаї, традиції, обряди й свята – віковічні духовні засади розвитку народу. Багатство народної символіки.</p> <p>Народне українське мистецтво - вищий вияв творчого генія народу. Народні митці України.</p> <p>Родинно-побутова культура: структура, функції сім'ї, глибока й всепермагаюча материнська, батьківська любов до дітей, шанобливе ставлення до бабусі й дідуся, родичів, прив'язаність до отчого дому.</p> <p>Моя школа, мій клас. Значення колективізму. Український народ. Людська спільнота.</p> <p>Покликання людини. Творче,</p>	<p>«Не хлібом єдиним живе людина», «Народна пісня – душа народу».</p> <p>«Краса врятує світ», «Моя зустріч із прекрасним». «Ой роде наш красний», «Вірний приятель – то найбільший скарб».</p> <p>«Шкільна родина», «Я – українець (українка)».</p> <p>«Ким я хотів(ла) б бути і стати й чому?», «Які риси характеру я хочу в собі виховати?».</p>	<p>цінності здоров'я свого й інших, оптимізм у сприйманні світу; усвідомлює необхідність бути готовим і здатним дотримуватися морально-етичних норм стосовно дорослих і ровесників у школі, позашкільному житті, дома, суспільно корисній діяльності.</p>
--	--	--	--

	самобутнє світобачення кожної особистості, реалізація її творчого потенціалу. Видатні українці.		
--	---	--	--

IV. Діяльнісна (стратегічна) змістова лінія

Види загально- навчальних умінь	Орієнтовні вимоги до рівня діяльнісної компетентності учнів
Організаційно-контрольні	Учень (учениця) <i>за допомогою вчителя:</i> знає і формулює доступними засобами мету власної пізнавальної діяльності; планує діяльність для досягнення мети (самостійно або з допомогою вчителя); реалізує визначений план (самостійно або з дозованою допомогою вчителя); оцінює здобутий результат.
Загальнопізнавальні (інтелектуальні, інформаційні)	Учень (учениця) <i>за необхідною допомогою вчителя:</i> аналізує мовні поняття, явища, закономірності, порівнює їх у словесній і жестовій мовах; виділяє головне з-поміж другорядного; здобуває інформацію з різноманітних джерел (довідкової, художньої літератури, ресурсів Інтернету тощо), здійснює бібліографічний пошук, працює з доступними за змістом текстами вивчених типів, стилів і жанрів мовлення; систематизує, зіставляє, інтерпретує готову інформацію.
Творчі	Учень (учениця) <i>за певною допомогою вчителя:</i> уявляє словесно описані предмети і явища; переносить раніше засвоєні знання і вміння в нову ситуацію ; помічає й формулює проблему в процесі навчання; усвідомлює структуру предмета вивчення; робить припущення щодо способу розв'язання певної проблеми; добирає аргументи для його доведення (у нескладних випадках).
Естетико-етичні	помічає красу в мовних явищах, явищах природи, мистецтві, вчинках і звершеннях людей; спроможний критично оцінювати власні вчинки.

V. Корекційно-розвивальна змістова лінія

Мовленнєвий напрям

Мовленнєвий напрям корекційно-розвивальної роботи

Формування	Створення	Формування	Формування навичок продукування мовлення та корекція різних сторін мовлення
------------	-----------	------------	---

мотиваційного компоненту мовленнєвої діяльності	наочно-образного підґрунтя для розвитку мовлення	навичок сприймання мовлення				
1.Заохочення використання словесного мовлення для спілкування. 2.Єдність вимог педколективу щодо використання словесного мовлення. 3.Залучення батьків до регулярного мовленнєвого спілкування з дітьми. 4.Добір цікавих художніх текстів та такого мовленнєвого матеріалу для вправ, який відповідає віковим інтересам і потребам дітей. 5.Забезпечення	1.Активне пізнання довкілля. 2.Усвідомленн я логічних зв'язків та причинно-наслідкових залежностей, взаємин між людьми. 3.Встановленн я єдностей між мовленнєвими одиницями та тією реальністю, яку вони позначають.	1.Формування навичок слухозоро-вібраційного сприймання усного мовлення з орієнтацією на видимі артикуляційні образи, доступні звукові сигнали, вібраційні відчуття. 2.Домислювання. 3.Врахування контексту та ситуації спілкування для усвідомлення змісту сказаного 4.Формування навичок усвідомленого читання з орієнтацією на знайомі слова, словосполучення та синтаксичні	Формування фонетичної сторони мовлення, вправління у правильному промовлянні, попередження та корекція недоліків а)голосоутворення; б)звукимови, в)темпу промовляння, г)ритму та мелодики, д)інтонаційного оформлення	Формування та корекція синтаксичної сторони мовлення а)вправління у впізнаванні знайомих синтаксичних конструкцій, б)побудова речень за заданими синтаксичними конструкціями, в)узгодження слів у синтаксичних конструкціях різної складності, г)усвідомлення типовості синтаксичних конструкцій в українській мові, д)усвідомлення варіативності синтаксичних конструкцій, е)усвідомлення універсальності та	Формування лексико-семантичної сторони мовлення а)розширення словникового запасу, б)поглиблення словесних значень, в)поетапне формування понять на доступному дітям рівні, г)порівняння слів та висловлювань за значеннями, д)групування слів за значенням та ситуативним використанням.	Формування та корекція граматичної сторони мовлення а)попередження та подолання аграматизмів у писемному та усному мовленні, б)практичне засвоєння формальних ознак та смислу мовних категорій числа, роду, особи, відмінку, часу та їх правильне використання (з допомогою вчителя або самостійно залежно від можливостей дітей) у мовленнєвій практиці, в)тренування у практичному застосуванні правил правопису, г)контроль за

<p>умов для спілкування з чуючими однолітками. 6. Організація пізнавальних екскурсій. 7. Перегляд та обговорення кінофільмів. 8. Обговорення цікавих подій з власного досвіду дітей, з життя людей нашої країни та інших країн.</p>		<p>конструкції. 5. Розвиток вмінь усвідомлювати зміст, використовуючи ілюстрації, контекст. 6. Опанування різних способів дізнаватися значення незнайомих слів (запитати у вчителя, подивитися у словнику тощо). 7. Удосконалення навички співвідношення словесних мовленнєвих одиниць з жестовими позначеннями як способу усвідомлення змісту сприйнятого мовленнєвого матеріалу. 8. Формування вміння порівнювати</p>		<p>варіативності мовленнєвих одиниць, що зумовлює їх використання у різних синтаксичних конструкціях.</p>		<p>дотриманням правил орфоепії під час говоріння.</p>
--	--	---	--	---	--	---

		мовні закономірності, притаманні словесній та жестовій мові для усвідомлення сприйнятого.				
--	--	---	--	--	--	--

Немовленнєві напрями

Немовленнєві напрями корекційно-розвивальної роботи		
пізнавальний	сенсорний	особистісний
<ol style="list-style-type: none"> 1. Формування пізнавальної активності. 2. Розвиток усіх видів пам'яті на матеріалі, що вивчається. 3. Розвиток уваги. 4. Розвиток уваги. 5. Корекційний розвиток розумових дій та операцій (порівняння, узагальнення, конкретизації, аналізу, синтезу), логічних форм мислення (понять, суджень, умовиводів). 6. Формування вміння розкривати причинно-наслідкові зв'язки на доступному кожному учневі рівні. 7. Розвиток словесно-логічного мислення на мовленнєвому матеріалі, який вивчається. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розвиток зорового сприймання як компенсаторного механізму, що забезпечує свідоме сприймання і усвідомлення різної інформації, передусім зверненого мовлення (словесного в усній та писемній формі, дактильного, жестового). 2. Розвиток зорово-моторної координації. 3. Розвиток кінестетичних відчуттів через вправляння у правильному артикулюванні, подолання артикуляційних труднощів, використання специфічних комунікативних засобів. 4. Розвиток тактильних відчуттів через сприймання вібрацій, зосередження уваги на їх особливостях (силі, напрямку, тривалості, ритмі тощо). 5. Формування компенсаторних навичок отримання інформації через смак, запах, використовуючи прийом обмацування, постукування, уважного розглядання та ін. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розвиток цілеспрямованості діяльності, самоконтролю (плануючого, операційного, заключного). 2. Формування впевненості у собі, усвідомлення своєї неповторності, своєрідності, особистісної цінності. 3. Розвиток емоційно-вольової сфери.